του **Ντομινίκ Λεκούρ** | Μετάφραση **Τάσος Μπέτζελος**

Περιοδικό *Εκτός Γραμμής,* Τεύχος 21 / Νοέμβριος 2008

Σχόλιο με αφορμή τα 90 χρόνια από τη γέννηση του Λουί Αλτουσέρ (1918-1990)

Με αφορμή τα 90 χρόνια από τη γέννηση του Λουί Αλτουσέρ, δημοσιεύουμε ένα κείμενο του Ντομινίκ Λεκούρ, το οποίο αναφέρεται στην εξέλιξη της σκέψης του γάλλου φιλοσόφου μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του ’70. Γραμμένο καθώς είναι τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή (δημοσιεύτηκε το Γενάρη του 1975), φέρει αναπόφευκτα το αποτύπωμά της: ο Ντομινίκ Λεκούρ επιχειρεί να ανασυνθέσει την πορεία των ερευνών του Αλτουσέρ επιμένοντας στη σημασία που έχει η αλλαγή του ορισμού της φιλοσοφίας (όχι «Θεωρία της θεωρητικής πρακτικής», αλλά «σε τελική ανάλυση, ταξική πάλη στη θεωρία»).

Είναι από την άλλη προφανές ότι αυτό που δεν θα μπορούσε να συμπεριλάβει μια τέτοια παρουσίαση είναι η (μη) συνέχεια της αυτοκριτικής του Αλτουσέρ και η ανάπτυξη μιας κατά το μάλλον ή ήττον διαφορετικής φιλοσοφικής κατεύθυνσης που έμελλε να καταλήξει, κυρίως κατά τις αρχές της δεκαετίας του ’80, στην επεξεργασία ενός «υλισμού του αστάθμητου» ή «υλισμού της συνάντησης».

Σχηματικά μιλώντας, ανάμεσα στη χρονική στιγμή κατά την οποία γράφεται το κείμενο του Λεκούρ και στις αναπτύξεις του Αλτουσέρ πάνω στον υλισμό του αστάθμητου μεσολαβεί

ακριβώς το (από κάθε άποψη) μεταβατικό για τον Αλτουσέρ χρονικό διάστημα του δεύτερου μισού της δεκαετίας του ’70: τότε ακριβώς ο Αλτουσέρ επιχειρεί να αλλάξει έδαφος, να μιλήσει σε πιο άμεση πολιτική γλώσσα, να παρέμβει στις εσωκομματικές εξελίξεις του ΚΚΓ (κυρίως γύρω από τη συμμαχία με το Σοσιαλιστικό Κόμμα στο πλαίσιο της Ενωμένης Αριστεράς και την εγκατάλειψη της έννοιας της δικτατορίας του προλεταριάτου), να απευθυνθεί στις μάζες (στοιχείο που πάντως χαρακτηρίζει ήδη τα κείμενα των αρχών της δεκαετίας του ’70). Το κείμενο του Λεκούρ δεν θα μπορούσε προφανώς να αναφερθεί σε αυτές τις παρεμβάσεις του Αλτουσέρ. Επιχειρεί έτσι να ανασυνθέσει, όχι χωρίς δυσκολίες και ερωτηματικά, την πορεία του Αλτουσέρ μέχρι εκείνη τη στιγμή.

Σήμερα, τριάντα και πλέον χρόνια μετά, τα πράγματα έχουν σαφώς αλλάξει: το θάνατο του Αλτουσέρ διαδέχτηκαν δύο σχετικά διακριτές φάσεις αντιμετώπισης του φιλοσόφου. Σε μια πρώτη φάση, ο Αλτουσέρ αποτέλεσε όσο ποτέ αντικείμενο μιας «απεχθούς ηδονοβλεψίας» (σύμφωνα με μια απολύτως εύστοχη διατύπωση του Πιερ Μασερέ). Συνέτεινε σε αυτό αναμφίβολα και η δημοσίευση της αυτοβιογραφίας του πριν από κάθε άλλο κείμενό του. Σε μια δεύτερη φάση, και λόγω της (μάλλον άναρχης) δημοσίευσης πλήθους κειμένων και χειρογράφων που ο ίδιος δεν θέλησε να δημοσιεύσει όσο ζούσε, το κέντρο βάρους μετατοπίστηκε στην κατεύθυνση που πήραν οι έρευνες του Αλτουσέρ κατά τη δεκαετία του ’80. Τα τελευταία χρόνια, θα μπορούσε να γίνει λόγος ακόμη και για αναβίωση του ενδιαφέροντος του Αλτουσέρ, με τη διαφορά ότι τη φορά αυτή ο Αλτουσέρ είναι πρωτίστως ο «ύστερος Αλτουσέρ», και μάλιστα διαβασμένος με βάση τις προκείμενες του ιταλικού εργατισμού και μετα-εργατισμού. Ας μην σπεύσουμε να πούμε ότι πρόκειται για παρανάγνωση, παρότι υπάρχουν και τέτοιες πλευρές. Ακόμη κι αν κανείς διαφωνεί εν μέρει ή συνολικά με την κατεύθυνση των τελευταίων ερευνών του Αλτουσέρ (που όμως αποδεικνύεται ότι διαπερνούσαν το έργο του εξαρχής, παρότι υποταγμένες αρχικά σε μια άλλη κατεύθυνση την οποία υπέσκαπταν ή αναζωογονούσαν –εξαρτάται από την οπτική γωνία που υιοθετεί ο καθένας…), είναι γεγονός ότι τα κείμενα αυτά του Αλτουσέρ έχουν εξαιρετικό ενδιαφέρον και μαρτυρούν μια εκπληκτική φιλοσοφική οξυδέρκεια και πρωτοτυπία.

Και τώρα; Είναι άραγε καταδικασμένος ο Αλτουσέρ να αναφέρεται είτε για λόγους εξωτερικούς προς τη φιλοσοφική του παραγωγή (βλ. την προσωπική του τραγωδία) είτε ως μεταμοντέρνος λάτρης της τυχαιότητας (βλ. τις επικλήσεις του Νέγκρι σε αυτόν); Δεν θα ήταν υπερβολή να ειπωθεί ότι το στοίχημα είναι πλέον να υπάρχει μια τρίτη φάση ή στιγμή, αντιπαραθετικά σαφώς προς τις δύο προηγούμενες: μια επανανάγνωση του Αλτουσέρ της δεκαετίας του ’60 και του ’70 κυρίως, μια απόπειρα τρόπον τινά «επιστροφής στον Αλτουσέρ», προκειμένου αυτή η εμπειρία της σκέψης που κάποτε ονομάστηκε

«αλτουσερισμός» ή «αλτουσεριανός μαρξισμός» να προσφέρει νέα εργαλεία (και επομένως νέες έννοιες ή μάλλον νέες «κοινές έννοιες») τόσο για την ανάλυση της «τωρινής στιγμής» όσο επίσης και για την ανάπτυξη ενός σύγχρονου πολιτικού υποκειμένου με κομμουνιστικά χαρακτηριστικά. Καθότι, μπορεί η ιστορία να μην έχει υποκείμενο, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχουν υποκείμενα μέσα στην ιστορία, υποκείμενα που αντιμετωπίζουν την ιστορία ως αυτό που είναι: διακύβευμα. Αλλά για να γίνει αυτό, θα πρέπει η χάραξη των διαχωριστικών γραμμών να διαπεράσει τα ίδια τα κείμενα του Αλτουσέρ.

Τελικώς, ο Αλτουσέρ μας είχε διδάξει ότι η «τελευταία λέξη» ενός φιλοσόφου δεν είναι ανώτερη από τις προηγούμενες παρά για μια συγκεκριμένη φιλοσοφική αντίληψη την οποία ο ίδιος ποτέ δεν συμμερίστηκε. Τουναντίον, μπορούμε να είμαστε μαζί με τον Αλτουσέρ, όντας ενίοτε εναντίον του, με το ίδιο είδος άπιστης πίστης που πάντοτε τον χαρακτήριζε όταν ερχόταν αντιμέτωπος με τις φιλοσοφικές αναφορές του και πρωτίστως με τον Μαρξ. Γιατί τελικώς ένα φιλοσοφικό κείμενο (ή «έργο») είναι σημαντικό όχι όταν είναι «πάντα επίκαιρο», αλλά όταν αναγκάζει κάθε εποχή να το διαβάζει με διαφορετικό τρόπο και να ανακαλύπτει σε αυτό πλευρές που προηγουμένως φάνταζαν αδιανόητες.

Ας μην σπεύσουμε λοιπόν να ενσωματώσουμε τον Αλτουσέρ στο μεταμοντέρνο χυλό που μας κατακλύζει. Ας κάνουμε κάτι διαφορετικό: ας τολμήσουμε να ξαναδιαβάσουμε αλλιώς τον Αλτουσέρ, με τον τρόπο που υποδεικνύει και απαιτεί η «τωρινή στιγμή» και τα καθήκοντα που αυτή ορίζει. Όχι για να θυμηθούμε με νοσταλγικό τρόπο μια παράδοση, αλλά για να προσπαθήσουμε να ακολουθήσουμε την ίδια εμπειρία της σκέψης μέσα από δρόμους που μένει ακόμη να τους ανακαλύψουμε.

Ο Λουί Αλτουσέρ, η φιλοσοφία και η ταξική πάλη

του **Ντομινίκ Λεκούρ**

Κυκλοφόρησαν εδώ και λίγο καιρό δύο νέα βιβλία του Λουί Αλτουσέρ: Φιλοσοφία και αυθόρμητη φιλοσοφία των επιστημόνων [1] , Στοιχεία Αυτοκριτικής. Συνέχιση και διόρθωση των εργασιών που έχουν ξεκινήσει εδώ και πάνω από μια δεκαετία.

Πρέπει άραγε να παρουσιάσουμε τον Αλτουσέρ; Κομμουνιστής, μέλος του Κόμματος από το 1948, συγγραφέας βιβλίων και κειμένων που έχουν σφραγίσει τη σύγχρονη μαρξιστική έρευνα: Για τον Μαρξ (1965), Να διαβάσουμε το Κεφάλαιο (1965), Ο Λένιν και η φιλοσοφία (1968), «Ιδεολογία και Ιδεολογικοί Μηχανισμοί του Κράτους» (1970), Απάντηση στον Τζον Λιούις (1973).

Τα πρώτα βιβλία του Αλτουσέρ ήταν πολλές φορές δύσκολα: νεανικό ελάττωμα; Ο Αλτουσέρ θα απαντούσε ίσως, στη γραμμή που χάραξε η «αυτοκριτική» του: δεν μπορούσα να μιλήσω καθαρά, επειδή οι θέσεις μου δεν ήταν αρκετά ορθές. Το βέβαιο είναι ότι από την Απάντηση στον Τζον Λιούις και μετά, ο Αλτουσέρ μιλά μια γλώσσα απλή και άμεση. Δεν χρειάζεται πλέον να είναι κανείς «φιλόσοφος» για να διαβάσει αυτά που γράφει.

Δύσκολα ή όχι, τα βιβλία του δεν άφησαν κανέναν αδιάφορο. Οι θέσεις του Αλτουσέρ –που επιδοκιμάστηκαν, ακολουθήθηκαν, ενίοτε διαστρεβλώθηκαν από τους μεν ή δέχθηκαν δριμεία επίθεση από τους δε (αστούς ιδεολόγους, σοσιαλδημοκράτες, αναρχίζοντες κ.λπ.), και οι οποίες εκτιμήθηκαν από ορισμένους κομμουνιστές αλλά τις περισσότερες φορές επικρίθηκαν από τους υπόλοιπους– έχουν κερδίσει ένα ευρύ ακροατήριο, όχι μόνο στη Γαλλία αλλά και πέρα από τα σύνορά της.

Πού οφείλεται αυτή η απήχηση;

Στο γεγονός ότι ο κομμουνιστής Αλτουσέρ είχε, ακόμη και στα δύσκολα κείμενά του, έναν πολύ ιδιαίτερο «τρόπο να φιλοσοφεί», που όμοιό του είχαμε ούτως ή άλλως πολύ καιρό να δούμε: άγγιζε άμεσα τον αναγνώστη, του «μιλούσε». Άγγιζε τον αναγνώστη επειδή άγγιζε, μέσω των αφηρημένων θέσεών του, θεωρητικά, ιδεολογικά και τελικώς πολιτικά προβλήματα που όσο πιο καίρια ήταν, τόσο περισσότερο τα σκέπαζε μια επίσημη σιωπή.

Ας αναφέρουμε ένα παράδειγμα. Όταν ο Αλτουσέρ έγραφε το 1962 το κείμενό του «Για τον νεαρό Μαρξ» (που συμπεριλήφθηκε στο Για τον Μαρξ), στόχος του δεν ήταν να επιδοθεί σε μια λόγια έρευνα ακαδημαϊκού χαρακτήρα. Στόχος του ήταν να υπερασπιστεί, στηριζόμενος στην ανάλυση των κειμένων, θέσεις που βρίσκονταν στον αντίποδα των τότε καθιερωμένων, ημιεπίσημων αν όχι «επίσημων», σχολιασμών. Στόχος του ήταν να θέσει μεγαλοφώνως πραγματικά θεωρητικά ζητήματα εν μέσω και εναντίον μιας ορισμένης σιωπής. Στόχος του ήταν, σε μια περίοδο που εξακολουθούσε να φέρει το βαρύ φορτίο των επιπτώσεων του δογματισμού ο οποίος κληρονομήθηκε απ’ τον Στάλιν, να αντηχήσουν απλώς τα λόγια του Μαρξ: «θέλω οι αναγνώστες μου να σκέφτονται με το δικό τους μυαλό». Η συγγραφή και η δημοσίευση αυτού του άρθρου αποτελούσε αφ’ εαυτής πολιτική πράξη, που ξεπερνούσε ολοφάνερα το πρόσωπο του συγγραφέα του. Ήταν μια κίνηση που επιβεβαίωνε έμπρακτα το δικαίωμα και το καθήκον των κομμουνιστών να αρνούνται κάθε είδους φενακισμό, ακόμη κι αν τον εγγυάται αυτή ή η άλλη «αυθεντία». Ήταν μια τοποθέτηση «υπέρ του Μαρξ»: υπέρ της θεωρίας του Μαρξ και του Λένιν και ως εκ τούτου ενάντια στη νόθευση και τη διαστρέβλωσή της ακόμη και σήμερα.

Ο Αλτουσέρ μιλούσε έτσι για τον νεαρό Μαρξ, για ένα ερώτημα που έχει ιστορία 130 ετών, για να μας βοηθήσει να κατανοήσουμε το παρόν μας, μιλούσε για θεωρία προκειμένου να αγγίξει έμπρακτα τα πολιτικά προβλήματα της εποχής μας. Είναι προφανές ότι ο συγκεκριμένος τρόπος του φιλοσοφείν κατάφερε να εντυπωσιάσει διάφορους αναγνώστες που εξεπλάγησαν από αυτήν τη γλώσσα. Ακόμη κι αν δεν ήταν πάντα σύμφωνοι με τις πολιτικές απολήξεις των θεωρητικών θέσεων του Αλτουσέρ, αναγνώρισαν ότι έχουν καθοριστική σημασία για την κατανόηση των αγώνων και των διακυβευμάτων της ιστορίας μας. Γι' αυτό οι μεν τον επιδοκίμασαν με τόση ζέση και οι δε τον αντιπάλεψαν με τόσο σθένος.

Μπορεί ο Αλτουσέρ να γελάστηκε, να το αναγνώρισε (βλ. τα Στοιχεία αυτοκριτικής), και να διέτρεξε τον κίνδυνο να γελαστεί ακόμη και κατά τις διορθώσεις του (βλ. την ίδια εργασία): δεν ξέφυγε όμως ποτέ από αυτή τη «γραμμή». Αν διαβάζει το Κεφάλαιο, αν μιλά για τον Λένιν και τη φιλοσοφία, για «Ιδεολογικούς Μηχανισμούς του Κράτους», αν απαντά στον Τζον Λιούις, το κάνει επειδή αναζητά πάντα στη μαρξιστική θεωρία τα μέσα που θα μας βοηθήσουν να κατανοήσουμε καλύτερα τους αγώνες στους οποίους εμπλεκόμαστε.

Χωρίς ποτέ να αξιώσει να παρουσιαστεί σαν κάτι διαφορετικό από αυτό που πράγματι είναι, ένας κομμουνιστής διανοούμενος, ένας «μικρός κοχλίας» όπως έλεγε ο Λένιν, ο Αλτουσέρ συνέβαλλε έτσι, από την πλευρά του, στο να προσφερθεί στη μαρξιστική θεωρία λίγη από τη ζωή την οποία οφείλει να έχει για να είναι, όχι πλέον ένα δόγμα ή η πραγματιστική δικαιολόγηση μιας «άμεσης πολιτικής», αλλά ένα «όπλο για την επανάσταση».

Αλλά δεν μπορούμε να ξαναδώσουμε ζωή στη μαρξιστική θεωρία παρά υπό τον όρο να γνωρίσουμε καλά αυτό που την καθιστά θεωρία, και μάλιστα αυτό που την καθιστά μαρξιστική θεωρία: υπό τον όρο να την ασκήσουμε καταλλήλως, πάνω σε θεωρητικές θέσεις των προλεταριακών τάξεων.

Ιδού μια ιδέα πολύ απλή εκ πρώτης όψεως. Μια ιδέα την οποία προσπάθησε ο Αλτουσέρ να κάνει πράξη στα πρώτα του βιβλία χωρίς να την ελέγχει ακόμη, χωρίς να μπορεί να την εκφράσει με τους όρους που χρησιμοποιεί σήμερα. Την αναγνώρισε και την κατέκτησε βαθμηδόν: αυτή ακριβώς ενοποιεί το σύνολο των εργασιών του.

Όταν ο Αλτουσέρ έγραφε το Για τον Μαρξ και το Να διαβάσουμε το Κεφάλαιο [2], είχε έναν κύριο στόχο: να υπερασπιστεί τον ειδικό χαρακτήρα της θεωρίας που ίδρυσε ο Μαρξ ενάντια στην αστική ιδεολογία και τις αστικές διαστρεβλώσεις του μαρξισμού, να δείξει ότι ο Μαρξ δεν θα μπορούσε να διανοίξει πρώτος την «Ήπειρο-Ιστορία» στην επιστημονική γνώση αν

δεν ερχόταν σε ρήξη με την κυρίαρχη αστική ιδεολογία. Αυτήν τη ρήξη ο Αλτουσέρ την χαρακτήρισε με έναν όρο εμπνευσμένο από τις εργασίες του Γκαστόν Μπασελάρ: «επιστημολογική τομή». Έδειξε, στηριζόμενος στα κείμενα, ότι κάτω από τη συνέχεια της διανοητικής εξέλιξης του Μαρξ μπορεί να αποδειχθεί η ύπαρξη μιας διαφοράς, ενός αποφασιστικού ποιοτικού θεωρητικού άλματος στις «Θέσεις για τον Φόυερμπαχ» και στη Γερμανική ιδεολογία. Κάτι τέτοιο δεν σημαίνει ότι όλα είναι πανέτοιμα στη Γερμανική ιδεολογία, κείμενο ακόμη εξαιρετικά αμφίσημο, αλλά ότι οι νέες θεμελιώδεις έννοιες, που είναι ανεύρετες στα προηγούμενα έργα, κυρίως στα Χειρόγραφα του ’44, είναι πλέον παρούσες: δεν γίνεται πλέον λόγος, όπως στα Χειρόγραφα, για ανθρώπινη ουσία, για αλλοτρίωση, για αλλοτριωμένη εργασία. Υπάρχει μια διαφορετική διάταξη εννοιών: τρόπος παραγωγής, παραγωγικές δυνάμεις, παραγωγικές σχέσεις. Ακολούθησε στη συνέχεια μια πλήρης ανατροπή της προγενέστερης σκέψης του Μαρξ: εγκαταλείφθηκε η έννοια του Ανθρώπου ως κεντρική θεωρητική έννοια, εγκαταλείφθηκε η ιδέα για μια «φιλοσοφία της ιστορίας», ενώ επαναστατικοποιήθηκε η ίδια η ιδέα της φιλοσοφίας. Ο Μαρξ «άλλαζε γήπεδο» (Για τον Μαρξ) και βασιζόμενος σε επαναστατικές θεωρητικές βάσεις προχωρούσε στην ίδρυση της επιστήμης της ιστορίας, δηλαδή της επιστήμης των συνθηκών, των μορφών και των αποτελεσμάτων της ταξικής πάλης.

Αυτή ακριβώς η ιδέα δεσπόζει σε όλες τις φιλοσοφικές «παρεμβάσεις» του Αλτουσέρ: ανάμεσα στον Μαρξ και σε εμάς δεν υπάρχει ουσιαστική διαφορά, διότι συνεχίζεται ο ίδιος αγώνας. Όπως ο Μαρξ όφειλε, για να γίνει Μαρξ, να έρθει σε ρήξη με την αστική ιδεολογία, έτσι οφείλουμε κι εμείς, για να γίνουμε μαρξιστές, να έρθουμε σε ρήξη με την πάντα κυρίαρχη αστική ιδεολογία. Προφανώς, ορισμένες μορφές της αστικής ιδεολογίας έχουν αλλάξει από την εποχή του Μαρξ. Αλλά έχουμε, εμείς επίσης, τους δικούς μας Φόυερμπαχ, τους δικούς μας Προυντόν, τους δικούς μας Στίρνερ, τους δικούς μας χυδαίους οικονομολόγους. Τα ονόματα άλλαξαν, το ιδεολογικό υπόβαθρο είναι πάντα το ίδιο. Αν θέλουμε να διακρίνουμε ποιο είναι αυτό το κοινό υπόβαθρο δεν έχουμε παρά να διαβάσουμε την Απάντηση στον Τζον Λιούις, τα Στοιχεία Αυτοκριτικής, και το Φιλοσοφία και αυθόρμητη φιλοσοφία των επιστημόνων: είναι πρωτίστως το ιδεολογικό ζεύγος οικονομισμού-ανθρωπισμού, οι δύο όψεις της αστικής πρακτικής της εκμετάλλευσης και της ταξικής κυριαρχίας.

Γιατί επιμένουμε τόσο σε αυτά τα ζητήματα; Γιατί να επιχειρήσουμε να δούμε πιο καθαρά τι μπορεί να είναι μια ιδεολογία, γιατί να δείξουμε ότι είναι κάτι διαφορετικό από «ιδέες», ότι είναι «υλική», με ποια έννοια είναι «υλική» και τι συνέπειες προκύπτουν από αυτό (βλ. το κείμενο για τους Ιδεολογικούς Μηχανισμούς του Κράτους); Όχι για να υπερασπιστούμε την καθαρότητα μιας θεωρίας, από μια λατρεία του αμόλυντου –αλλά για έναν πολιτικό λόγο,

που αφορά τους σημερινούς ταξικούς αγώνες. Γράφει ως προς αυτό ο Αλτουσέρ στην Απάντηση στον Τζον Λιούις: «Όσο εντυπωσιακό κι αν είναι, ολόκληρη η ιστορία του Εργατικού Κινήματος και οι θέσεις του Λένιν (για τη Δεύτερη Διεθνή, τον Κάουτσκυ κ.λπ.) επιβεβαιώνουν ότι ακόμη κι ο μαρξισμός μπορεί, σε ορισμένες περιστάσεις, να θεωρηθεί, να αντιμετωπιστεί και μάλιστα να ασκηθεί από μια αστική σκοπιά. Όχι μόνο από 'καθέδρας μαρξιστές', που τον ανάγουν σε έναν ακαδημαϊκό λόγο αστικής κοινωνιολογίας, και οι οποίοι δεν είναι παρά 'υπάλληλοι της κυρίαρχης ιδεολογίας', αλλά επίσης από κομμάτια του Εργατικού Κινήματος και από τους καθοδηγητές τους».

Αυτές οι γραμμές επεξηγούν την υπόθεση που παρουσιάζει ο Αλτουσέρ στο ίδιο βιβλίο, όπου προσπαθεί να θέσει με μαρξιστικούς όρους το τρομερό ιστορικό πρόβλημα που χαρακτηρίζεται γελοιωδώς, από την επίσημη ορολογία, ως «προσωπολατρία». Η υπόθεσή του δεν είναι βέβαια παρά μια υπόθεση.

Είτε ισχύει είτε όχι, είναι σαφές ότι παραπέμπει σε μια αναμφισβήτητη εμπειρία της οποίας τις θεωρητικές συνεπαγωγές αντλεί ο Αλτουσέρ στα Στοιχεία Αυτοκριτικής, σε σχέση με τον νεαρό Μαρξ και τη Δεύτερη Διεθνή αλλά και τη σταλινική παρέκκλιση: η μαρξιστική θεωρία, δηλαδή η μαρξιστική φιλοσοφία και η μαρξιστική επιστήμη (που δεν ταυτίζονται), δεν είναι μαρξιστική άπαξ δια παντός σαν τη ζάχαρη που είναι γλυκιά άπαξ δια παντός.

Για ποιον λόγο;

Διότι η μαρξιστική θεωρία αποτελεί αυτή η ίδια ένα διακύβευμα της ταξικής πάλης. Δεν μπορεί επομένως να είναι πραγματικά μαρξιστική παρά αν ερμηνεύεται και ασκείται πάνω σε ορθές, δηλαδή προλεταριακές, «ταξικές θεωρητικές θέσεις». Αυτές οι θέσεις, όπως τονίζει ο Αλτουσέρ, δεν είναι δεδομένες αφ' εαυτού, πρέπει όχι μόνο να κατακτηθούν (δεδομένου ότι ενέχουν τη διάσταση του αγώνα) αλλά και να εκπονηθούν (δεδομένου ότι ενέχουν τη διάσταση της θεωρίας). Αυτή ακριβώς η παράμετρος αποτελεί το πραγματικό υπόβαθρο των Στοιχείων Αυτοκριτικής. Βλέπουμε εκεί τον Αλτουσέρ να επανέρχεται στο ζήτημα του νεαρού Μαρξ, προκειμένου να επισημάνει τι περιέγραφε η «επιστημολογική τομή» χωρίς να το λέει: το πρωτείο της πολιτικής στην εξέλιξη του Μαρξ και στο πέρασμά του σε ταξικές θεωρητικές θέσεις, κατ' ουσίαν προλεταριακές.
Ασφαλώς, ο Αλτουσέρ είχε υπόψη του όλα αυτά τα ζητήματα όταν έγραφε το Για τον Μαρξ, πριν μια δεκαετία. Δεν μπορούσε όμως να διακρίνει ακόμη καθαρά όλες τις συνεπαγωγές τους. Χρειάστηκε λοιπόν να προβεί σε έναν υπομονετικό στοχασμό από το Ο Λένιν και η φιλοσοφία, φτάνοντας μέχρι τη σημερινή αυτοκριτική του.

Τι κομίζει ως προς αυτό η εν λόγω «αυτοκριτική»;

Επί της ουσίας, μια διόρθωση της «θεωρητικίστικης» τάσης των πρώτων βιβλίων του. Υπήρχε σε αυτά μία τάση αντικατάστασης της μαρξιστικής θέσης για το πρωτείο της πρακτικής πάνω στη θεωρία, με τη θέση του πρωτείου της θεωρίας πάνω στην πρακτική. Γνωρίζετε πολλούς φιλοσόφους που αναγνώρισαν ότι έσφαλλαν; Ο Αλτουσέρ το αναγνωρίζει. Και αν δεν λέει ακόμη το γιατί, λέει τουλάχιστον ως προς τι.

Ο Αλτουσέρ λέει ότι η «παρέκκλισή» του συνίστατο επί της ουσίας στην αντίληψη που είχε για τη φιλοσοφία. Θεωρεί ότι ο ορισμός τον οποίο είχε διατυπώσει το 1960-65 για τη φιλοσοφία ως «Θεωρία της θεωρητικής πρακτικής» δεν ήταν ορθός. Και ότι προκαλούσε ή μπορούσε να προκαλέσει μια σειρά αποτελέσματα, όχι μόνο ως προς την κατανόηση του Κεφαλαίου, αλλά επίσης στην πρακτική. Γιατί; Διότι λέγοντας ότι η φιλοσοφία είναι «Θεωρία της θεωρητικής πρακτικής», ο Αλτουσέρ χρησιμοποιούσε μια διατύπωση που δεν μπορούσε, λόγω του διφορούμενου χαρακτήρα της, παρά να πέφτει είτε στη θεωρησιολογία (η φιλοσοφία ως «Επιστήμη των επιστημών») είτε στον θετικισμό (η φιλοσοφία ως θεωρία των γενικότερων νόμων της επιστημονικής πρακτικής και των άλλων πρακτικών). Και στις δύο περιπτώσεις, το αποτέλεσμα ήταν το ίδιο: προσφέρεται η εξουσία στη φιλοσοφία, καθώς της παραχωρείται το δικαίωμα να εκφέρει την αλήθεια για τις επιστήμες και τις άλλες πρακτικές. Πρωτείο της θεωρίας πάνω στην πρακτική…

Χρειάστηκε έτσι να ακολουθήσει μια διόρθωση της αρχικής διατύπωσης, η οποία διενεργήθηκε σταδιακά για να καταλήξει στην περιεκτική και κατ’ ανάγκην αινιγματική διατύπωση της Απάντησης στον Τζον Λιούις: «η φιλοσοφία είναι, σε τελική ανάλυση, ταξική πάλη στη θεωρία». Η εν λόγω διατύπωση, που αφορά κάθε φιλοσοφία, θα προκαλέσει ασφαλώς έκπληξη σε αρκετούς κομμουνιστές που έχουν στο μυαλό τους μια άλλη διατύπωση, αποδεκτή στο κομμουνιστικό κίνημα εδώ και πολύ καιρό, η οποία αντιπαραβάλλει τη μαρξιστική-λενινιστική φιλοσοφία στις άλλες φιλοσοφίες και την ορίζει ως εξής: «η επιστήμη των γενικότερων νόμων της κίνησης της ύλης και της σκέψης» (ή άλλες παρεμφερείς διατυπώσεις).

Ποιο είναι το πλεονέκτημα αυτού του κλασικού ορισμού; Τονίζει τη διαφορά που υπάρχει ανάμεσα στη μαρξιστική φιλοσοφία και τις άλλες φιλοσοφίες. Εκφράζει αυτή τη διαφορά λέγοντας ότι η μαρξιστική φιλοσοφία είναι μια επιστήμη: βρίσκεται στη σωστή κατεύθυνση επειδή προτάσσει τη διάσταση της επιστημονικότητας.

Αυτός ο ορισμός προσκρούσει ωστόσο εξαρχής σε ορισμένες δυσκολίες: αν η μαρξιστική

φιλοσοφία είναι επιστήμη, από ποια άποψη είναι φιλοσοφία με την κυριολεξία του όρου; Τι είναι τότε οι άλλες φιλοσοφίες; Και τι είναι αυτό που τις καθιστά φιλοσοφίες (των οποίων κληρονόμος μπορεί μάλιστα να δηλώνει ο μαρξισμός) και όχι απλές ιδεολογίες; Για να άρει ακριβώς αυτές τις δυσκολίες και για να σκεφτεί από ποια άποψη η μαρξιστική φιλοσοφία είναι μια επαναστατική φιλοσοφία, ο Αλτουσέρ λέει: η φιλοσοφία δεν είναι, δεν ήταν ποτέ, και δεν θα είναι ποτέ επιστήμη, συγκρίσιμη με τις γνωστές επιστήμες. Δεν έχει αντικείμενο, με την έννοια που οι επιστήμες έχουν αντικείμενο, αλλά διακυβεύματα (το σύνολο των κοινωνικών πρακτικών: επιστημονική, ιδεολογική, πολιτική κ.λπ.). Δεν έχει ιστορία με την έννοια που μια επιστήμη έχει ιστορία.

Για ποιο λόγο λέει ο Αλτουσέρ ότι η φιλοσοφία δεν είναι, με την κυριολεξία του όρου, επιστήμη; Για τους ίδιους λόγους που παραιτήθηκε από τον πρώτο ορισμό που είχε προτείνει. Διότι αν η φιλοσοφία, ακόμα και η μαρξιστική, είναι επιστήμη, τότε η φιλοσοφία δεν μπορεί να ξεφύγει από το δίλημμα που συναντήσαμε ήδη: είτε είναι επιστήμη των επιστημών (για παράδειγμα, ο Στάλιν υποστήριζε ουσιαστικά αυτήν τη θέση: ας θυμηθούμε, μεταξύ άλλων, την «υπόθεση Λυσσένκο» και τις σύστοιχες σε αυτήν πολιτικές μεθόδους απόλυτης γνώσης οι οποίες ήταν –το λιγότερο– ξεκομμένες από τις μάζες), είτε είναι «η επιστήμη των γενικότερων νόμων»..., με αποτέλεσμα να πέφτει κυριολεκτικά στο θετικισμό.

Για να ξεφύγει από αυτό το δίλημμα και για να αναλύσει μια ουσιώδη διάσταση της φιλοσοφίας (και όχι μόνο της μαρξιστικής φιλοσοφίας) ο Αλτουσέρ προτείνει τη θέση του: η φιλοσοφία είναι, σε τελική ανάλυση, πάλη των τάξεων στη θεωρία. Η φιλοσοφία δεν είναι πάλη των τάξεων νέτα σκέτα, αλλά η μορφή την οποία παίρνει η πάλη των τάξεων στη θεωρία (εργάζεται με αφηρημένες κατηγορίες). Δεν τίθεται λοιπόν ζήτημα να ισχυριστούμε ότι αυτή η μορφή αντανακλά ευθέως και άμεσα την οικονομική, πολιτική, ακόμη και την ιδεολογική ταξική πάλη. Οι φιλοσοφικές μορφές στις οποίες προεκτείνεται η ταξική πάλη στη θεωρία είναι περίπλοκες, ανεστραμμένες, συγκαλυμμένες, και ενίοτε νόθες και υποτυπώδεις. Για να τις κατανοήσει κανείς, οφείλει να τις αποκρυπτογραφήσει. Αποπροσανατολίζουν ακόμη περισσότερο στο βαθμό που η ιστορία της φιλοσοφίας, ως «διηνεκής πόλεμος», έχει τους δικούς της παράδοξους νόμους λόγω των οποίων «η φιλοσοφία δεν έχει ιστορία», διότι κάτω από τις πιο εμφανείς καινοτομίες της, ζει από την επανάληψη του παρελθόντος της, στα όρια του ανταγωνισμού που υπάρχει μεταξύ ιδεαλισμού και υλισμού.

Καθώς αυτή η αντίληψη δείχνει με ποιον τρόπο ριζώνει η φιλοσοφία στην ταξική πάλη, μας επιτρέπει να κατανοήσουμε για ποιον λόγο κυριαρχείται απ’ άκρου εις άκρον από τον ανταγωνισμό ιδεαλισμού/υλισμού. Μας επιτρέπει να κατανοήσουμε για ποιον λόγο ορισμένες

φιλοσοφικές κατηγορίες κατάφεραν να εμπλουτίσουν ή να παρεμποδίσουν την επιστημονική πρακτική ή την πολιτική πρακτική, παίζοντας ρόλο «σχέσεων θεωρητικής παραγωγής». Μας επιτρέπει να εξηγήσουμε τον εμφανή πολιτικό ρόλο που παίζουν ορισμένες φιλοσοφίες (και τον συγκαλυμμένο πολιτικό ρόλο άλλων). Μας επιτρέπει να εξηγήσουμε τη διαρκή παρουσία των μεγάλων φιλοσοφικών αντιλήψεων και της φιλοσοφικής επανάληψης.

Τι συμβαίνει τότε με τη μαρξιστική φιλοσοφία; Εδώ ακριβώς παρεμβαίνει η επιστημονικότητα. Σε αυτό το σημείο, οι υποδείξεις του Αλτουσέρ είναι αρκετές για να μην ξεγελαστούμε . Στο Φιλοσοφία και αυθόρμητη φιλοσοφία, υποστηρίζει ότι για πρώτη φορά στην ιστορία, χάρη στον ιστορικό υλισμό, που μας επιτρέπει να κατανοήσουμε σε τι συνίστανται οι διαφορετικές κοινωνικές πρακτικές και σε τι συνίσταται η ιδεολογία μέσα στην ταξική πάλη, η μαρξιστική φιλοσοφία είναι σε θέση να γνωρίσει επιστημονικά τις βάσεις της, ιδεολογικές και μη, και επομένως να ελέγξει και να υποβάλλει με επιστημονικό τρόπο σε κριτική τη σχέση που διατηρεί με τις βάσεις της. Δεν θα ήθελα να προδικάσω τις θέσεις του Αλτουσέρ, αλλά θεωρώ ότι την ίδια στιγμή που υποστηρίζει ότι η φιλοσοφία δεν είναι επιστήμη, μας λέει πρακτικά ότι η μαρξιστική φιλοσοφία είναι μια φιλοσοφία επιστημονικού χαρακτήρα, και μας δείχνει από ποια άποψη και για ποιον λόγο μπορεί να χαρακτηριστεί έτσι. Παραδόξως, για να το δείξει αυτό, όφειλε να υποστηρίξει ότι η φιλοσοφία, ακόμη και η μαρξιστική φιλοσοφία, δεν είναι επιστήμη. Αυτή η πλευρά μπορεί να φαίνεται δευτερεύουσα: έχει όμως τη σημασία της.

Διότι, στην πραγματικότητα, καθοδηγεί μια «νέα πρακτική» της φιλοσοφίας, αυτήν που βρίσκουμε με σαφήνεια στον Λένιν. Δεν είναι τυχαίο που ο Αλτουσέρ δανείζεται το ουσιώδες μέρος της ορολογίας του από τον Λένιν: «χάραξη διαχωριστικών γραμμών», «ορθών» διαχωριστικών γραμμών, διατύπωση προτάσεων που συνιστούν «τοποθέτηση», λήψη θέσης, και συνεπώς θέσεις. Πρόκειται για μια γλώσσα με πολιτική μορφή, για μια γλώσσα μάχης, καθότι η φιλοσοφία είναι πάλη. Και ιδού ο ρόλος που αναλαμβάνει η «νέα πρακτική της φιλοσοφίας», επιστημονικού χαρακτήρα, η δική μας: απορρίπτει θέσεις υπερασπιζόμενη άλλες θέσεις, όχι για λόγους ευχαρίστησης, αλλά για να ελευθερώσει από την κυρίαρχη ιδεολογία το χώρο στον οποίο θα μπορούν να τεθούν νέα προβλήματα, είτε στην επιστημονική πρακτική είτε στις άλλες κοινωνικές πρακτικές (πρωτίστως στην πολιτική πρακτική).

Η φιλοσοφία, νοούμενη κατ’ αυτόν τον τρόπο, δεν παρεμβαίνει στο εσωτερικό της επιστημονικής πρακτικής ή των άλλων πρακτικών: αντί να τις «εκμεταλλεύεται», τις υπηρετεί προκειμένου να την χρησιμοποιήσουν, χωρίς να χάνει έτσι τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της. Αυτή η νέα πρακτική της φιλοσοφίας που θεμελιώθηκε από τον Μαρξ, χωρίς ποτέ να

διεκδικεί την εξουσία, είναι πραγματικά ένα «όπλο για την επανάσταση». Παύει να ανήκει στους ειδικούς, και μπορεί να μετατραπεί σε κτήμα των μαζών.

Τι πέτυχε ο Αλτουσέρ τροποποιώντας τον ορισμό που ο ίδιος είχε προτείνει για τη φιλοσοφία; Όντας συνεπής με τον εαυτό του, φρόντισε να υπερασπιστεί το μαρξιστικό πρωτείο της πρακτικής πάνω στη θεωρία, στο εσωτερικό της ίδιας της φιλοσοφίας που το διατυπώνει. Αν ορισμένες εκφράσεις του μπορεί να ξενίζουν, αυτό γίνεται σκόπιμα, για να γίνει αισθητό αυτό το πρωτείο και τα αποτελέσματά του. Διότι γνωρίζουμε καλά, χάρη στον Λένιν, ότι δεν μπορούμε να αλλάξουμε κάτι σε μια κατάσταση ή να «ισιώσουμε το λυγισμένο ραβδί» παρά υπό τον όρο να το «λυγίσουμε στην άλλη κατεύθυνση», αλλά όταν το κάνουμε πραγματικά, σε μια δεδομένη κατάσταση, πρέπει να μιλούμε μια άλλη γλώσσα και να προσφέρουμε στις λέξεις αρκετή δύναμη για να μπορέσουν να γίνουν πράξεις.

Οι συνέπειες; Γνωρίζουμε ήδη την κριτική του εμπειρισμού, του εξελικτισμού («εγελιανισμός του φτωχού»), του οικονομισμού, του ιστορικισμού, και του ανθρωπισμού. Δεν μπορεί παρά να ενισχυθεί χάρη στη διόρθωση του Αλτουσέρ. Αντίκτυπος: μια πολύ πιο σαφής και γόνιμη αντίληψη για τη μαρξιστική θεωρία και ένας νέος δρόμος που άνοιξε στη μελέτη του ιστορικού υλισμού, όπως και στην ιστορία του Εργατικού Κινήματος, και στη συγχώνευσή του με τη μαρξιστική θεωρία.

Οι συνέπειες; Δείτε συγκεκριμένα με ποιον τρόπο ασκείται η φιλοσοφία στο Φιλοσοφία και αυθόρμητη φιλοσοφία των επιστημόνων, και προσέξτε –για να περιοριστούμε σε ένα παράδειγμα– πού ακριβώς καταλήγει: σε ένα κάλεσμα συμμαχίας στους επιστήμονες, στη βάση του διαλεκτικού υλισμού και του ιστορικού υλισμού. Ας τολμήσουμε τη λέξη: σκιαγραφείται εν προκειμένω η χάραξη μιας «γραμμής» πάλης και συμμαχίας στη θεωρία, που ανασυνδέεται με την πρακτική του Μαρξ και του Λένιν (Κριτική του Προγράμματος της Γκότα και Υλισμός και εμπειριοκριτικισμός) και η οποία αντιτίθεται σε ορισμένες μορφές θεωρητικών συμμαχιών που αποτελούν στην πραγματικότητα συμβιβασμούς. Διότι αν οι κομμουνιστές οφείλουν, όταν πρέπει και όταν μπορούν, να συνάπτουν συμβιβασμούς στην πολιτική, γίνονται δέσμιοι της αστικής ιδεολογίας όταν τους συνάπτουν στη θεωρία.

Θα μπορούσα άραγε, κλείνοντας, να αναφερθώ σε μια εμπειρία την οποία μοιράζομαι με πολλούς νέους διανοούμενους που ανακάλυψαν την πραγματικότητα των πολιτικών αγώνων στη διαμαρτυρία, την οποία ιδιοποιηθήκαμε με πάθος, κατά του πολέμου που διεξήγαγε ο γαλλικός ιμπεριαλισμός στην Αλγερία; Θα έλεγα ότι η «γραμμή» που ακολούθησε ο Αλτουσέρ, λόγω της αποφασιστικότητας των θέσεών του αλλά και λόγω των ερωτημάτων που μας βοήθησε να διακρίνουμε στο βάθος, συντέλεσε πολύ περισσότερο στο να μας

κερδίσει ο μαρξισμός από όλους τους, κατά το μάλλον ή ήττον, εκλεκτικούς συμβιβασμούς που κάποιοι θεώρησαν ότι όφειλαν να μας προσφέρουν στη δεκαετία του ’60. Ανακαλύπταμε έναν κομμουνιστή φιλόσοφο που όχι απλώς δεν προσπαθούσε να μας πείσει ότι είμαστε μαρξιστές χωρίς να το γνωρίζουμε, αλλά που μας βοηθούσε να κατανοήσουμε από ποια άποψη συνεχίζαμε να μην είμαστε. Χάσαμε έτσι βέβαια την άνεση που μας πρόσφεραν οι πρώτες μας βεβαιότητες: αντιλαμβανόμασταν αίφνης ότι για να είμαστε μαρξιστές δεν μπορούσαμε να διαχωρίζουμε τη θεωρία (και επομένως την εργασία που κάναμε ως διανοούμενοι) από την πολιτική του εργατικού κινήματος. Ανακαλύπταμε ότι ο δρόμος ήταν τραχύς για να γίνουμε μαρξιστές. Κερδίσαμε τουλάχιστον ένα ανεκτίμητο πλεονέκτημα: ξέραμε που βρισκόμασταν...

ektosgrammis.gr